STRATIFIKOVANÝ PŘÍSTUP K PĚSTOVÁNÍ NEPŮVODNÍCH OKRASNÝCH ROSTLIN ANEB JE MOŽNÁ CESTA ZE ZAČAROVANÉHO KRUHU?

Pravidelní čtenáři Inspirace už po přečtení předešlých částí našeho seriálu vědí, že problematika invazních druhů ve výsadbách není jednoduché téma. Naopak se jedná spíše o téma kontroverzní, a to jak na straně nás, vědců, kteří se zabýváme dopady šíření invazních druhů rostlin, tak na straně zahradníků. My bychom byli nejraději, kdyby se druhy s invazním statusem z výsadeb úplně vyloučily. Zahradníci by zase většinou nejraději vysazovali všechny druhy bez omezení a hlavně takové, které přežijí všechno, působí esteticky a nevyžadují zvláštní péči.

▲ *Lupina mnoholistá (Lupinus polyphyllus) a janovec metlatý (Cytisus scoparius) tvoří často porosty na okrajích borových doubrav (Ralsko). I janovec metlatý, který je v naší přírodě původní, je považován v některých oblastech za nepříjemně se šířící druh a je na něj zaměřena ochranářská pozornost. Foto: Denisa Mikešová*

Tím se dostáváme k jádru celého sporu – tyto druhy právě pro své vlastnosti mají největší potenciál zplaňovat a stát se invazními. Jen pro připomenutí, invazní druh je nepůvodní druh, který se spontánně šíří do přírodních nebo přírodě blízkých ekosystémů a má na ně velký vliv (dopad, impakt). Na rozdíl od druhu pouze zdomácnělého, který se sice také rozšířil, ale nemá ten vysoký dopad na původní ekosystémy (podrobná terminologie viz článek Inspirace 2/2023).

Pokud bychom vycházeli ze současného nastavení obou komunit, zdá se, že řešení problému není úplně nasnadě. Jeden z představitelných scénářů budoucnosti by mohl vypadat následovně. Ochránci přírody se budou pokoušet chránit přírodní a přírodě blízké ekosystémy pomocí různých legislativních omezení (to se děje) a budou se snažit likvidovat za nemalé prostředky z veřejných financí ty druhy, které považují za největší viníky snížení biodiverzity a změn v ekosystémech (to se

Doc. Ing. Kateřina Berchová Bímová, Ph.D.
Fakulta životního prostředí, Katedra aplikované ekologie,
Česká zemědělská univerzita v Praze
berchova@fzp.czu.cz

Ing. Martin Vojík, Ph.D.
Fakulta životního prostředí, Katedra aplikované ekologie,
Česká zemědělská univerzita v Praze a Agentura ochrany
přírody a krajiny ČR
vojik@fzp.czu.cz

Ing. Josef Kutlvašr
Fakulta životního prostředí, Katedra aplikované ekologie,
Česká zemědělská univerzita v Praze
a Botanický ústav AV ČR, v.v.i
kutlvasrj@fzp.czu.cz

Článek je součástí projektu „Pěstuj bezpečně – nepodporuj invazní druhy“ (č. 3211100006).

také děje). Výsledky jejich snažení však budou spíše kolísavé – mnohdy bývá boj marný. Běžný daňový poplatník nebude rozumět proč se jeho peníze vynakládají do takových “nesmyslů”, když se přece tyhle krásné okrasné druhy všude prodávají a propagují (často se děje). A bude logicky tlačit na politickou reprezentaci, aby finance dávala do jiných, užitečnějších akcí. Zahradníci a zahradní architekti tehdy nebudou dbát na nářky ochránců přírody, že některé druhy ve volné krajině jsou opravdu nebezpečné a budou navrhovat nebo realizovat výsadby všech druhů bez ohledu na jejich invazní status (to se bohužel děje). Hobby řetězce budou propagovat a prodávat invazní druhy jako báječné komponenty bezúdržbových zahrad na chaty a chalupy. A ještě lépe, budou s přátelskou slevou prodávat takové ty trochu oschlé jedince, které mohou být napadené některým z nepůvodních a rovněž invazních patogenů (a to se bohužel také často děje). A výsledek nesouladu? Vesele a bujně se šířící invazní nepůvodní druhy, kvůli jejichž přítomnosti dojde v některých částech naší přírody ke ztrátě vzácných druhů či celých přírodních společenstev rostlin a živočichů. Typickým příkladem jsou invazní stromy, jako je trnovník akát či borovice vejmutovka, které by v bezzásahových zónách národních parků při spontánním vývoji způsobily naprostý kolaps celých ekosystémů bez možnosti návratu zpět. Tato hrozba je bohužel také reálná – v prvním případě je v ohrožení NP Podyjí a v případě druhém NP České Švýcarsko. Věříme, že tento scénář nechce nikdo z nás, ať už je zahradník, daňový poplatník či ochránce přírody. Naštěstí je to pouze ten negativní scénář.

Jak by mohl vypadat pozitivní scénář? Základ by mohl najít například ve společné debatě s cílem nalezení nějakého kompromisního řešení. Jelikož máme již nějakou dobu pocit, že míč je hlavně na naší straně, rádi bychom navrhli k širší diskusi následující schéma pěstování různých, nejen invazních druhů rostlin. Při našem uvažování jsme rozdělili krajinu na čtyři části. První je **vnitřní město**, tedy část intravilánu bez kontaktu s volnou přírodou, typicky s hustou zástavbou a intenzivně udržovanou zelení. Ve vnitřním městě jsme rádi, že vůbec něco přežije extrémní podmínky (sucho, zasolování, teplotní

▲ *Křídlatka japonská (Reynoutria japonica* var. *japonica) pěstovaná na křižovatce u zahrádkářské kolonie na Suchdole, Praha 6. Foto: Tomáš Junek*

▼ *Zplanění zlatobýlu kanadského (Solidago canadensis) ze zpustlé zahrady v CHKO Kokořínsko. Na obrázku je vidět invaze do mezofilní louky jako neblahý důsledek nevhodného pěstování ve venkovské zahradě.*

▼ *Čistec vlnatý (Stachys byzantina) – zplanění z výsadby a uchycování nových rostlin ve spárách v chodníku. Foto: Denisa Mikešová*

▲ *Netýkavka žláznatá (Impatiens glandulifera) je příkladem jednoletého původně endemického druhu (Himaláje), který se do Evropy dostal jako okrasná rostlina v 19. století. Tato dříve oblíbená zahradní a medonosná bylina se vlivem člověka rozšířila takovým způsobem, že ji dnes můžeme najít téměř podél každého vodního toku. V současnosti se šíří také do lesních světlin a obsazuje i velkoplošná chráněná území nejen v ČR, proto je součástí seznamu druhů s významným dopadem na EU. Foto: Martin Vojík*

extrémy, exhalace apod.). Zde je, podle našeho názoru možné pěstovat většinu druhů, bez ohledu na jejich původ (kromě druhů na „Unijním seznamu“, viz box). Ve vnitřním městě je nízká pravděpodobnost styku druhů z výsadeb s přírodními či přírodě blízkými ekosystémy a při intenzivní péči je možné případné šíření mimo výsadbu rychle zastavit.

Druhá část krajiny je **vnější město**, které většinou tvoří okolí vnitřního města. Ale ne vždy. Například v Praze nebo Ostravě je mnoho maloplošných chráněných území, která přímo navazují na zónu vnitřního města. V tomto případě je zóna vnějšího města přítomná i zde, v okolí těchto lokalit. Zóna vnějšího města je poté typická tím, že pozvolna přechází ve volnou krajinu – je zde více ploch bez intenzivní údržby (často důsledek nevyjasněných majetkových poměrů) a vzniká zde tzv. nová divočina, tedy prostor pro nekontrolované šíření zplanělých druhů z historických i současných výsadeb, které se v místě často nacházejí. Jedná se zde tedy o prostor, který je invazím zcela otevřen a následnému spontánnímu šíření do navazující volné krajiny již nic nebrání. V těchto lokalitách je již nutná opatrnost, protože právě oblasti vnějšího města jsou častým zdrojem šíření invazních druhů rostlin. Bohužel zde je také nejvyšší míra kontroverze, protože vnější město je tradičně prioritní oblastí působnosti zahradníků a krajinářských architektů. Proto navrhujeme pro vnější město dodržovat při výběru rostlin do výsadeb následující dvě pravidla:

1. Nevysazovat a nenavrhovat druhy, které mají status invazního druhu nebo jsou hrozbou dle černého seznamu nepůvodních druhů.

2. Používat druhy a kultivary, které nemají invazní schopnosti – tedy jsou často pěstované, ale nejsou invazní někde v zahraničí, nepotlačují konkurenčně ostatní druhy ve výsadbách, nebylo doposud pozorováno jejich zplanění atd. Nově zaváděné druhy a kultivary je nutné bedlivě sledovat a případně ihned zakročit (včasná likvidace).

Třetí částí krajiny je **venkovská zástavba**. Zde je problém podobný jako u vnějšího města s tím rozdílem, že se vedle nepůvodních druhů často využívají ve výsadbách i druhy původní, ovšem v zahradních kultivarech a formách. Používání původních druhů by nebylo vůbec špatně, kdyby to ovšem byly druhy lokálně původní, což často nejsou. Všichni víme, že původ sazenic na trhu je většinou nejasný a geneticky mohou jedinci pocházet z úplně jiné části svého původního areálu. Při vhodné konstelaci biologických vlastností druhů může dojít ke snadnému přenosu genů z výsadeb do přírodních populací stejných druhů ve volné krajině a následně k erozi původního genofondu. Stejně tak je to v případě nesterilních zahradních variet a forem původních druhů. Ale toto téma je spíše na další článek, nechceme zde zbytečně zabíhat do přílišných podrobností. Tedy pravidla pro venkovskou zástavbu jsou stejná jako pro vnější město, pouze je třeba ještě vyšší míry opatrnosti při návrzích a realizacích. Lze doporučit používat druhy zahrádek našich babiček a vyloučit z nich ty, které se očividně šíří do volné krajiny. Z chyb našich babiček máme možnost se poučit a snad tak učiníme.

Poslední část je samotná **volná krajina** v přímém kontaktu s přírodě blízkými a přírodními ekosystémy. Ohledně výsadeb ve volné krajině je nutné zdůraznit, že zavádění nepůvodních druhů je nevhodné a nezákonné (Zákon 114/92 Sb. O ochraně přírody a krajiny). Příkladem mohou být biokoridory, remízky pro zvěř a větrolamy, které jsou často znehodnocené invazí některého z nepůvodních druhů

▲ *Kolotočník ozdobný (Telekina speciosa) v podrostu lužního lesa. Foto: Denisa Mikešová*

(například pámelníkem v podrostu) a nemohou plnit svoji původní funkci. Proto je zřejmé, že zodpovědný krajinářský architekt navrhuje pouze druhy biotopově a fytogeograficky příslušné. Problémem bývají také nové aleje a následná péče o ně, kdy neobhospodařování těchto pozemků napomáhá k šíření nepůvodních invazních druhů. Ale to se opět dostáváme k jinému problému, který prozatím nemá smysl otevírat.

Z celého našeho seriálu o nepůvodních a invazních druzích, doufejme, vyplynulo, že významně a negativně ovlivňují podobu naší krajiny ve všech jejích částech. Jejich šíření by se tedy rozhodně nemělo podceňovat nebo hůře – podporovat. Pro nás, kteří se zabýváme biologií invazních druhů je toto samozřejmé. Je nám ale jasné, že s naším názorem nesouhlasí všichni. Proto bychom chtěli podnítit debatu na toto téma a budeme rádi za případné racionální návrhy řešení vzniklého problému. On se totiž nevyřeší sám. Tedy vyřeší, ale cena bude vysoká. A my bychom neradi, aby kvůli naší nečinnosti dopadla česká příroda jako toliko známá princezna ze šípkového zámku. Krásná, obklopená rozbujelými krásně kvetoucími květinami, ale skoro mrtvá. A v reálném světě se zázraky příliš často nedějí.

Invazní druhy na „Unijním seznamu"

(upraveno dle https://invaznidruhy.nature.cz)

V souvislosti s přijetím nařízení EU č. 1143/2014 byl vytvořen seznam druhů, na které se nařízení vztahuje, oficiálně nazvaný seznam invazních nepůvodních druhů s významným dopadem na Unii, zkráceně označovaný jako "unijní seznam". Mezi základní podmínky zapsání druhu na tento seznam byla jeho nepůvodnost na celém území Unie, prokazatelná schopnost přežívat a šířit se v biogeografické oblasti na území EU a pravděpodobnost jejich závažného nepříznivého dopadu na biologickou rozmanitost, lidské zdraví či hospodářství. Poslední aktualizace seznamu proběhla v červenci 2022. Pro druhy na unijním seznamu platí zákaz dovozu a převozu v rámci EU, uvádění na trh, zákaz držení, chovu, rozmnožování a vypouštění do volné přírody.

Druhy rostlin, kterých se zákaz v podmínkách ČR týká:

- bolševník Sosnovského *(Heracleum sosnowskyi)*
- bolševník velkolepý *(Heracleum mantegazzianum)*
- klejicha hedvábná *(Asclepias syriaca)*
- netýkavka žláznatá *(Impatiens glandulifera)*
- pajasan žláznatý *(Ailanthus altissima)*
- rdesno mnohoklasé *(Koenigia polystachya)*
- babelka řezanovitá *(Pistia stratiotes)* (od 2024)
- tokozelka vodní hyacint *(Eichhornia crassipes)*
- vodní mor americký *(Elodea nuttallii)*

Použitá literatura

[1] Černý et al. (2021): Invazní patogeny dřevin v životním prostředí, https://www.speclab.cz/vystupy

[2] Pyšek P, Sádlo J, Chrtek J, Chytrý M et al. (2022). Catalogue of alien plants of the Czech Republic (3rd edition): species richness, status, distributions, habitats, regional invasion levels, introduction pathways and impacts. Preslia, 94: 447-577. https://doi.org/10.23855/preslia.2022.447

[3] Pergl J, Sádlo J, Petrusek A, Laštůvka Z, Musil J, Perglová I, Šanda R, Šefrová H, Šíma J, Vohralík V, Pyšek P (2016): Black, Grey and Watch Lists of alien species in the Czech Republic based on environmental impacts and management strategy. NeoBiota, 28: 1–37. https://doi.org/10.3897/neobiota.28.4824

Tento projekt byl podpořen Norskem prostřednictvím Norských fondů. / Supported by Norway through Norwegian Funds.

Norway grants

Společně pro zelenou Evropu

STÁTNÍ FOND ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ ČESKÉ REPUBLIKY